

DÅLIGT VÄDER TARVAR LÄMPLIGA KLÄDER

Några synpunkter på 1794 års revolutionära 'skräckvälde' i Frankrike, elementens obevekliga raseri och en ovanligt skruvad historievolymer

av

Mats Parner

"Vad är tredje ståndet? Allt.

Vad har det hittills varit i det politiska livet? Intet.

Vad begär det att få bli? Något."

(Abbé Emmanuel-Joseph Sieyès (1748-1836) i pamfletten **Vad är tredje ståndet?**)

☞☞☞ Man får ofta höra att franska revolutionens upphöjda ideal står i skarp motsättning till den revolutionära terror som iscensattes av franska ledamöterna i det skånska välfärdsutskottet och som kulminerade i juni och juli 1794. Det är ett påstående som inte kan avfärdas utan vidare. Å ena sidan frihet, jämlikhet, broderskap och långtgående kampanjer för mänskliga rättigheter, å den andra en mästerman som tidvis halshög 'folkfiender' med giljotinen, så att oppositionsblodet sprutade över halva Paris.

Självfallet är det omöjligt att redogöra för hela det komplexa revolutionsförloppet inom ramen för en artikel som denna, men något bör ändå kunna sägas. Jag koncentrerar min framställning till ett fåtal spektakulära händelser och namnger en handfull av de mest prominenta aktörerna i dramat.

Från oktober 1793 svepte en Gudlöshetens upproriska brottsjö fram över den nya republiken med Georges-Jacques Danton och Joseph Fouché som viktigaste inspiratörer. Deras avsikt var att lysa katolicismen i bann för tid och evighet. Resultatet lät inte vänta på sig: under loppet av några månader svor ca 20 000 franska präster av sig ämbetet, och av dessa passade 5000 på att gifta sig i en akt av revolutionär nitälskan (möjligen också av kärlek). Otaliga kyrkobyggnader gjordes om till politiska möteslokaler. Andra åter fick göra tjänst som praktfulla tempel för det 'sant mänskliga förnuftet'.

Men alla revolutionens förgrundsgestalter var inte övertygade ateister. Det främsta undantaget, (Arras)advokaten Maximilien-François-Isidore Robespierre, bekände sig i likhet med Voltaire till *deismen*. De trodde på en gudomlig existens men bestred samtidigt att denna gudom, efter fullbordat skapelseverk, hade någonting som helst med världens fortsatta öden att skaffa.

Denna overksamman och abstrakta gudskraft betitlades "Det högsta väsendet" av Robespierre.

Redan i november 1793 tog samme man mycket bestämt avstånd från kristendomsbelackarna i den högsta statsledningen. I december månad påbjöds religionsfrihet, och de landsomfattande kampanjerna mot kyrkan och de kyrkliga avblåstes efterhand. När sedan våren nalkades, 1794, proklamerade den unga republiken – officiellt – sin tro på Det högsta väsendet. Lärosatsen om själens odödlighet följde med på köpet. Därmed var Guds återkomst ett faktum, men det rörde sig inte längre om kristendomens gud, åtminstone inte nödvändigtvis.

Påfallande är att det gick undan med svindlande hastighet i de revolutionära (tros)svängarna.

I det uppkomna läget framstod medborgare Robespierre under alla förhållanden som obestridd segerherre. De ledande "girondisterna, hébertisterna och dantonisterna" var dessutom, till hans smala lycka, redan giljotinerade (i nu nämnd ordning).

För att befästa sin triumf inbjöd Robespierre och hans trognaste kumpaner – Georges Couthon och blott 27-årige Louis-Antoine-Léon de Saint-Just – till ett överdådigt själs- och gudsparty i den spirande försommargrönskan, en tillställning som man braskande döpt till "Festen för Det högsta väsendet". Evenemanget gick av stapeln den 8 juni (således *20 prairial år II*, enligt den nya tideräkningen) och ägde rum på Marsfältet. I spetsen för konventets alla ledamöter, om än ett gott stycke före de övriga marscherade advokaten från Arras in på scenen, dvs på festfältet, som alltid självmedveten, vördnadsbjudande och djupt allvarlig.

Med all rätt frågade sig Marsmänniskorna vem/vad som egentligen stod i centrum vid partyt – den enligt uppgift omutlige Robespierre ("*l'Incorruptible*" som han kallades) eller Det högsta väsendet. Gränslinjerna mellan dessa båda storheter föreföll dunkla: i ett nu hade personkulten gjort sin entré i revolutionshistorien med en tungsint advokat sittande vid Guds högra sida.

Faktum är att Maximilien-François-Isidore inte hade några likvärdiga maktkonkurrenter under de veckor som nu stundade.

Den *22 prairial*, endast två dygn efter väsensfesten, skärptes procedurerna i Högsta domstolen (revolutionstribunalen) mycket betänkligt; fr o m nu gällde det att plåna ut snarare än att skipa rätt. Under de kommande fyrtioåtta dagarna giljotinerades noga räknat 1375 'folkfiender' i det som blev skräckväldets klimax.

De bakomliggande orsakerna var i sanning ytterligt delikata och intrikata – att fransmännen av och till befann sig i krig mot snart sagt hela det rojalistiska Europa skall naturligtvis vägas in i bilden – men lika glasklart tycks det mig att Robespierre och hans eviga skugga, 'Dödsängeln' Saint-Just, både tillsammans och var för sig hade betydande aktieposter i terrorbranschen.

Ja, de två gav fanatismen och den politiska intoleransen lika många 1700-talsansikten.

På sätt och vis är den skönlockige men känslolulle Saint-Just allra intressantast "Var och en är förrädare, så länge han eller hon inte utgjutit människoblod för republiken", noterade han. "Vi måste näpsa inte bara överlöparna utan också de likgiltiga; ja, vi måste straffa alla dem som är passiva under revolutionen och inte gör något för den."

Dessa yttranden visar att "idén om en legitim opposition" aldrig togs på allvar av vettvilligen Saint-Just. Hans galenskap må ha varit aldrig så konsekvent; trots det framstår hans logik som nattsvart i stället för revolutionsröd. Robespierre, den förste politiker som kallat sig demokrat, var möjligen något mer återhållsam i sina uttalanden än den 27-årige protegén:

"Under revolutionen bygger vår demokrati på medborgaranda och terror – 'vertu et terreur' – i skön förening. Regeringen är förpliktad att ge de laglydiga medborgarna i republiken fullt skydd, men folkets fiender är den bara skyldig döden."

Nej, inte heller dessa ord värmer...

☒☒☒ Så långt kommen i mina parisiska revolutionsstudier drabbades jag helt oförmodat av problem med snöstormar, regnkaskader, kraftfulla vindstötar, arktisk kyla och kornblixtar med tillhörande åskmuller. Det berodde uteslutande på den österrikiske journalisten och författaren Erik Durschmied, och denne obskyre herre tvingar mig nu till en längre utvikning vid sidan av huvudstråket.

I Erik D:s anspråksfulla lunta **Vädrets makt – hur naturkrafterna har förändrat historiens lopp** (Prisma 2002) inhämtar man att Robespierres slutliga fall, den 27 juli 1794, orsakades av ... ett häftigt ösregn över Paris centrala delar i ett (o)lyckligt ögonblick! Det politiska läget var kaotiskt på aftonen den 27:e. Nationalgardet hade mobiliserat, och inbördeskrig hotade. Några av konventets delegater, med Fouché i ledningen, hade svurit sig samman mot Robespierre för att undgå giljotinen, och ”den omutlige” hade, efter diverse manövrer, slunkit undan till själva Stadshuset. Där utanför, på klassiska *Place de Grève*, hade människor församlats i tusental, de flesta blottställda *sansculottes* och medborgare R:s trofasta allierade. Ifall nu Robespierre bara gripit tillfället i flykten och (brand)talat till massorna, så hade det initiativet kunnat rädda hans nackskinn, menar Durschmied. Men plötsligt öppnades himlens alla portaler på vid gavel, och därmed infann sig aldrig någon talchans.

Det gemena folket traskade nämligen hem till sitt och skaffade sig tak över sina våta huvuden. Med statens vidare öden fick andra ta befattning.

Själv blir jag illa berörd och får tillfälliga hjärtbesvär av den här sortens dravel. Att återstoden av Durschmieds bok går i samma stil gör bara ont värre.

Ibland pressas den mänskliga historien in i helt nya fållor av tyfoner, monsuner och gudomliga vindar, stundom avgörs jämna fältslag av lömska hagelskurar eller ojusta blixtnedslag, och när inget annat biter på motparten, så kommer vädergudarna prompt sättandes med dis och dimma – som i Lützen 1632 eller i kampanjen mot shawnee-hövdingen Tecumseh exakt 180 år senare (på andra sidan Det stora vattnet). Den arme Durschmied skriver med journalisthuvudet under armen. I tjugo längre och kortare essäer, fr o m den bibliska Syndafloden t o m Vietnamkriget, inbillar han sina läsare att elementens raseri påverkat eller rentav styrt utvecklingen.

Erik D skiljer heller inte mellan å ena sidan flyktiga väderomslag på någon enstaka timme och å andra sidan halvårslång midvinterköld på ryska tundran. Därför tror han att ”General Vinter” triumferade såväl mot Den tolfte karoliner som mot Napoleons *Grand Armée* och nazisternas invasionsstyrkor. Men det är helt fel. Klimatet ingick som alltid i ‘rekvisitan’ och *hade* kunnat bemästras. Ytterst var det mänskliga faktorer som avgjorde – inklusive bristfälliga kunskaper, undermålig planering, klent underhåll, dålig utrustning o s v.

Soldater i grötrock och lågskor i 40-gradig kyla straffar alltid ut sig, oftast förr än senare. Man bör därför ekipera sig i linje med de klimatologiska omständigheterna. Kyligt väder tarvar päls och varma kläder! Alla vi som gjort lumpen känner till denna oskattbara (plagg)regel.

Dock tillstår jag villigt att extrema väderförhållanden dominerat historiescenen åtminstone vid ett tillfälle: under det svenska krigståget över Bälten (i januari och februari 1658). Durschmied förbigår den händelsen med tystnad, betecknande nog, men skadan tas igen av översättaren Th Roth, som flinkt kompletterar Erik D med ett Bältavsnitt på de sista sidorna.

Tyvär gör Roth ingen större affär av att Karl X Gustav och hans mannar aldrig tog vägen över Stora B, som vi felaktigt lärt oss i grundskolan. Två hela ryttarkompanier och majestätets

egen kaross hade gått till botten under tåget över Lilla B, 30 januari, med påföljd att stridsledningen fått kalla fötter. Därför beordrades största möjliga försiktighet. Efter konsultationer med herrar Dahlberg och Wrangel beslöt konungen att undvika Stora B och i stället välja de långt smalare sunden mot först Langeland och därefter mot Lolland och Falster.

Så fick det bli, och så blev det också (5-6 februari). Tack vare denna omväg kom tåget att göra ett kortare uppehåll vid stationen i Tåsinge, där löjtnant Sixten Sparre och Elvira Madigan i ett långt senare skulle ända sina liv.

Från södra Själland var det sedan raka spåret i nordostlig riktning till Köpenhamn, där fienden togs med storm. Efter ytterligare några veckor slöt man fred i Roskilde, varvid Sverige för gott tillerkändes Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän samt, mera tillfälligt, Trondheims län och ön Bornholm. En större utbredning i det geografiska rummet än 1658 har vårt land aldrig haft, varken tidigare eller senare.

Och efter det nyssnämnda året lär isen heller aldrig ha lagt sig fullständigt över Bälten.

☒☒☒ Den 28 juli 1794 fördes medborgare Robespierre, ”den omutlige”, plus ett tjugotal av hans närmaste anhängare till *Place de la Révolution* för att rättas av. Det berättas att Saint-Just klev upp på schavotten med samma stoiska lugn som 285 dygn tidigare Marie-Antoinette, den arma drottningen/”österrikiskan”. Åskådarna kunde inte värja sig för intrycket att den 27-årige vildhjärnan S-J njöt av spektaklet.

En diskret gissning från min sida är, att den folklige Georges-Jacques Danton hade gjort större lycka som revolutionsledare än Robespierre. Inte för att Danton var felfri – tvärtom. Men trots allt var det han som bar upp den nya republiken på sina lika breda som bondska axlar, och mot det tilltagande våldet blev han efterhand alltmer skeptisk.

Robespierre och Saint-Just tillhörde den (o)mänskliga kategori som aldrig log eller skrattade. I historien är de inte ensamma om den bristen. Nej, inte heller i revolutionshistorien...

Mats Parner